PROTIALKOHOLICKÝ OBZOR

24, 1989, 5, s. 303 – 307

ZNEUŽÍVÁNÍ PSYCHOTROPNÍCH LÁTEK V PODMÍNKÁCH NÁPRAVNĚ VÝCHOVNÉHO ÚSTAVU

J. REJLEK

Psychiatrické oddělení nemocnice Nová Paka,
primář: MUDr. I. Nosek

Odsouzení podrobující se výkonu trestu odnětí svobody v nápravně výchovných ústavech (dále NVÚ) představují svéráznou subkulturu s mnoha zvláštnostmi a specifiky. Zvlášť výrazně to platí v podmínkách III. nápravně výchovné skupiny (dále NVS), odkud čerpá i tato práce. Vedle přísného režimu je to dáno především tím, že většina odsouzených jsou psychopatické nebo při nejmenším anomální osobnosti. Velmi charakteristickou součástí této vězeňské subkultury je i zneužívání psychotropních látek.

Autor předkládá své zkušenosti, jak je získal při práci ve Středisku protialkoholní ochranné léčby (dále SPOL) při průběžných rozhovorech s odsouzenými. Předem je nutno upozornit na nižší spolehlivost údajů. Je zřejmé, že řada odsouzených abusus zapírá nebo o něm vypovídá jen neochotně a neúplně, a to jednak z obavy před případným potrestáním, jednak z obecné nedůvěry ke komukoliv z personálu. Méně je těch, kteří naopak údaje nadsazují, nebo si prostě vymýšlejí. Jsou to většinou osobnosti se zřetelnými hysterickými rysy. Přesto se výpovědi dotazovaných do značné míry shodují, je tedy možno si vytvořit určitou představu o jejich vztahu k psychotropním látkám. Vzhledem k nespolehlivosti nebyly údaje nijak statisticky zpracovány a práce je předložena jako prostý přehled poznatků.

Vztah odsouzených k abusu psychotropních látek

Podle vztahu k abusu psychotropních látek lze odsouzené rozdělit do čtyř skupin. První skupinu představují ti, kteří mají s abusem zkušenosti už z civilního života a v podmínkách NVÚ prostě v abusu pokračují. Tito také o abusu mluví vcelku ochotně, mají většinou dobrý přehled o účinku jednotlivých látek a často i sklon k určité chlubivosti. Do druhé skupiny lze zařadit osoby závislé primárně na alkoholu, pro které abusus jiných psychotropních látek představuje pouze nouzovou náhražku. Po propuštění z výkonu trestu tuto náhražku opouštějí a vracejí se zpět k alkoholu. Třetí skupinou jsou osoby bez závislosti, které si občasným abusem jen zpříjemňují průběh trestu nebo drogu prostě jenom ochutnají a necítí potřebu se k ní vrátit. A konečně ve čtvrté skupině, ne příliš početné, jsou odsouzení, kteří abusus nealkoholových drog rozhodně popírají a o osobách, které je užívají, mluví často s určitým pohrdáním. Přitom sami nijak nepopírají požívání alkoholu, popřípadě i nadměrně silného čaje, jak bude uvedeno dále.

J. REJLEK/ ZNEUŽÍVÁNÍ PSYCHOTROPNÍCH LÁTEK V PODMÍNKÁCH NÁPRAVNĚ VÝCHOVNÉHO ÚSTAVU

Přehled nejčastěji zneužívaných látek

Farmaka

Specifická závislost jen na určitém léku se zde vyskytuje asi ojediněle. Je to dáno obtížnou a stále se měnící dostupností. Zneužívá se prostě to, čo je momentálně k dispozici. Přesto jsou samozřejme léky oblíbené a léky neoblíbené, popřípadě zneužívané jen v nouzi.

Z relativně dostupných léků jsou asi nejoblíbenější antiepileptika. Velmi oblíbený je Lepsiral („esíčka"), výrazně se hodnotí pocit klidu, uvolnění a pohody. Asi stejně vysoko se hodnotí Biston, někdy se objeví údaj o Phenobarbitalu, přinášejícím příjemné uvolnění.

Stále jsou velmi žádané preparáty s efedrinem, mnozí litují jejich špatné dostupnosti. Nejčastěji dostupný je asi Solutan (i jedna lahvička pro dosi), po kterém někteří popisují příjemný pocit obluzení. Na kdysi velmi oblíbený Yastyl („klepáč") se už jen teskně vzpomíná, občas dostupný Ephesthmin je hodnocen jako slabší. Nezdá se, že by byl zájem o antiastmatika ze skupiny metylxantinů.

Analgetika jsou ve srovnání s efedrinovými preparáty o něco dostupnější, i když jsou méně oblíbena než léky dosud uvedené. Největší zájem je asi o Spasmoveralgin. Možná ještě výš bývá hodnocena Algena, někteří nelibě nesou fakt, že vymizela z distribuce. Následují ostatní analgetika, mezi kterými už větší rozdíly v oblibě nejsou. Nikdo neudával výraznou preferenci Alnagonu.

Někteří dotazovaní hodnotí velmi vysoko námelové deriváty, především Ergofein, o něco méně snad Dihydroergotamin. Jejich požití zajistí údajně dobrou náladu na celý den.

Velký zájem by byl asi o hypnotika a anxiolytika. Zdá se však, že se tyto léky dostávají do místní distribuce jen ojediněle. Psychostimulancia nebo Triphenidyl („trefák", „trefáč") se ve zdejších podmínkách asi prakticky nevyskytují, i když někteří odsouzení s nimi mají bohaté zkušenosti z civilního života a hodnotí je velmi vysoko.

Nikdo z odsouzených neudal injekční aplikaci léků, a to ani pokoutně rozpouštěných analgetik. Injekční stříkačky jsou v současné době zdravotnickým personálem přísně střeženy. V minulosti bývaly odsouzenými občas zcizovány, ale v tom případě byly zneužívány k sebepoškozování injekční aplikací cizorodých látek, nikoliv k abusu léků.

Alkohol

Běžné alkoholické nápoje k disposici nejsou, alespoň žádný z odsouzených o tom nemluvil. Není však asi vzácná příprava alkoholických nápojů samovýrobou. Výchozí surovinou bývá zavařenina, kompot, někdy rýže. Na urychlení kvašení se přidávají chlebové kůrky, výjimečně jsou k disposici kvasnice. Výsledný nápoj („kváska", „kvak", „čučo") bývá údajně někdy vcelku kvalitní, ale podle samotných odsouzených to málokdo skutečně umí. Někteří se k možnosti vyrobit ve zdejších podmínkách kvalitní alkoholický nápoj staví velice kriticky, výše uvedené údaje pokládají za nereálné.

V literatuře se často píše o pití technických či kosmetických přípravků s lihem. Údaje samotných odsouzených se dost lišily, ale nezdá se, že by to bylo nějak zvlášť rozšířeno.

Čaj

V podmínkách NVÚ není k dispozici káva a jako stimulující nápoj se zde připravuje čaj. Jeho pití není odsouzenými pokládáno za toxikománii, pijí jej prakticky všichni,

včetně těch, kteří jinak o zneužívání psychotropních látek mluví s pohrdáním. Čaj se většinou připravuje do velkých kompotových sklenic, na jednu dávku se použije půl nebo častěji celý dvacetigramový sáček. Takto připravený čaj se nazývá celák, celouš nebo Celestián a má zřejmě značné stimulující účinky. Podle vyjádření řady odsouzených by bez čaje značně poklesly pracovní výkony zvláště na nočních směnách, odhadují pokles výkonnosti asi na polovinu. Podle údajů jednoho odsouzeného v některých zařízeních čaj v prodeji není, pak se pokoutně prodává čaj propašovaný v ceně 25 Kčs za balíček. To samo svědčí o tom, jak je čaj vyhledáván.

Při přípravě čaje se nejčastěji užívá horká (prakticky vařící) voda z vodovodu (při mytí nádobí), méně často pak pokoutně zhotovené elektrické vařiče, od zcela primitivních (a nebezpečných) až po velmi odborně provedené. V tom případě se čaj připravuje jako vývar.

Tabák

Kouří se běžně, většinou cigarety připravované z laciného dýmkového tabáku. Komerčně vyráběné cigarety jsou dražší, a proto neoblíbené. Údaje o spotřebě se pohybují většinou kolem 20 cigaret denně, ale není výjimkou údaj 40 – 50, i víc.

Literární údaje o pití tabákového odvaru („magoráku") nebylo možno potvrdit. Odsouzení popírali, že by se ve zdejších podmínkách připravoval. Někteří udávali, že se s ním setkali při dřívějších trestech ve II. NVS. Málokteří s ním měli osobní zkušenosti, ti pak většinou mluvili neurčitě o dobré náladě a celkovém vzpružení. Většina odsouzených mluvila o pití tabákového odvaru dost přezíravě.

Těkavé látky

Zneužívají se běžná rozpouštědla nebo lepidla, se kterými odsouzení přijdou do styku na některých pracovištích. Jsou vyhledávána pro běžně známé účinky, od euforie až po bohaté zrakové halucinace. Vztah k těmto látkám je různý, od příležitostného zneužití až po silnou závislost. Právě zde jsou asi závislosti zvlášť silné, odsouzení se ke své látce stále vracejí i přes opakované tresty, kterými jsou za to postihováni. Zde je asi i největší specifičnost závislosti, zneužívající osoby nejsou ochotny nahradit těkavou látku něčím jiným, jak je běžné třeba u abusu farmak.

Určitá zvláštnost této skupiny je naznačena i tím, že někteří odsouzení mluví o těkavých látkách poněkud pohrdavě, přičemž abusus jiných látek, např. farmak nebo alkoholu, tolerují, případně tyto látky sami zneužívají.

Zdroje a distribuce zneužívaných látek

Údaje lze získat jen velice obtížně pro malou ochotu ke spolupráci, dotazovaní jsou si vědomi trestnosti. Jen malá část uvedených látek se asi dostane zvenčí – ojediněle byly prokázány případy, kdy civilní zaměstnanci pronášeli odsouzeným léky. Ostatní pocházejí z vnitřních zdrojů.

Řadu přípravků si odsouzení zhotovují sami ze surovin, které je možno v rámci NVÚ nakoupit z kapesného (čaj, tabák, suroviny pro přípravu alkoholického nápoje), nebo se zcizují látky, které jsou k dispozici na pracovištích (těkavé látky, možná i technické přípravky s lihem).

Problematické je získávání léků. Odsouzení pravděpodobně někdy nemoc simulují, častěji asi jde o skutečně nemocné, kteří pak předepsané léky raději prodávají, než

aby je užívali pro zlepšení svého zdravotního stavu. Má to pro ně samozřejmě negativní dopad, což platí především pro epileptiky, ale i pro astmatiky, i jiné chronicky nemocné.

Zdá se, že léky jsou velmi žádaným předmětem pokoutního obchodu.

Diskuse a závěr

Ve srovnání s abusem v běžných civilních podmínkách je v rámci NVÚ řada kvantitativních i kvalitativních odlišností. Jsou to především osobností rysy řady odsouzených, od nezdrženlivých, kde se nezdrženlivost samozřejmě projeví i ve vztahu ke zneužívané látce, až po explosivní, kteří si své explosivity jsou vědomi a snaží se pomocí drogy se uklidnit. Většina odsouzených ve III. NVS, zvláště ti, kteří si odpykávají mnohaleté tresty, má proti ostatní populaci značně odlišný hodnotový systém. Psychotropní látka zaujímá u řady z nich v hierarchii hodnot jedno z předních míst.

Prostředí v NVÚ přináší řadu specifických zátěžových situací. Jsou značné nároky na kázeň, je nutno se přizpůsobit přísnému režimu. Je zde naprostá absence osobního soukromí. Značnou zátěží je i nutnost spolužití s ostatními odsouzenými, rovněž většinou psychopatickými či anomálními osobnostmi. Droga pak často přináší možnost úniku nebo alespoň distance od konfliktních situací.

Řada odsouzených si požíváním drogy prostě jen zpestřuje dlouhodobý trest, pak jde většinou jen o příležitostný abusus bez návyku.

Proti civilním podmínkám je i jiný sortiment zneužívaných látek, který se, jak už bylo řečeno, stále mění. Při nahlédnutí do literatury (Čepelák, 1976; Drtil, 1966) lze zjistit i některé změny dlouhodobé. V r. 1983 o nich referoval Pokora (1983) a jeho poznatky jsou v dobrém souladu s tím, jak vypadá situace v NVÚ, odkud pochází i tato práce. Je to především výrazné zhoršení dostupnosti kdysi často zneužívaných efedrinových preparátů, dále snížení dostupnosti analgetik s fenacetinem či aminofenazonem. Naopak se rozšířilo zneužívání antiepileptik a námelových derivátů. V minulosti zneužívání těchto skupin popisováno nebylo. Pokora udává i oblibu hypnotik a tranKvilizérů, ale ve zdejších podmínkách jsou k dispozici jen zřídka. S údajem o oblibě Mydocalmu či Scutamilu C (rovněž Pokora) se autor nesetkal.

Charakteristickým rysem drogové závislosti v NVÚ je také už zmíněná nízká specifičnost, vynucená ovšem podmínkami prostředí.

Rozšířené zneužívání psychotropních látek dost ztěžuje práci ve SPOL. Při nejmenším je možno pochybovat o účelnosti jakékoliv snahy o ovlivnění závislosti jedince na alkoholu, když léčený má k dispozici nekontrolovatelné dodávky náhradní drogy. Řada „léčených" ve SPOL na to otevřeně poukazuje a využívá toho ke zlehčování celé věci.

Někteří svým vztahem k psychotropním látkám vlastně nevědomky demonstrují svou nevhodnost k zařazení do SPOL vůbec. Pokud je jedinec osobností natolik nezdrženlivou, že se vrací k droze přes opakované kázeňské tresty, těžko lze očekávat dobrou prognosu vzhledem ke vztahu k alkoholu v civilním životě. Absolvování léčby ve SPOL se u těchto osob stává spíš formální záležitostí.

Abusus psychotropních látek v NVÚ je výsledkem celé řady specifických faktorů a bylo by ilusí domnívat se, že by bylo možné mu zcela zabránit. Při hodnocení výsledků a možností práce Středisek protialkoholní ochranné léčby, a to zvláště ve III. NVS, je třeba s touto skutečností počítat.

J. REJLEK/ ZNEUŽÍVÁNÍ PSYCHOTROPNÍCH LÁTEK V PODMÍNKÁCH NÁPRAVNĚ VÝCHOVNÉHO ÚSTAVU

Souhrn

Práce si klade za cíl vytvořit alespoň přibližný obraz o současném stavu zneužívání psychotropních látek v nápravně výchovném ústavu III. nápravně výchovné skupiny. Uvádí přehled zneužívaných látek, snaží se vystihnout vztah odsouzených k nim a motivaci zneužívání. Poukazuje i na důsledky obecně rozšířeného abusu na možnosti protialkoholní ochranné léčby, prováděné během výkonu trestu odnětí svobody.

LITERATURA

Čepelák, J.: Obraz abusu drog a toxikománie u odsouzených. Bulletin Výzkumného ústavu penologického Sboru nápravné výchovy ČSR, 1976, 1, str. 1 – 64

Drtil, J.: Požívání farmakologicky účinných látek osobami vykonávajícími trest odnětí svobody. Bulletin Výzkumného ústavu penologického Sboru nápravné výchovy ČSSR, 1966, 6, str. 2 – 49

Pokora, J.: Toxikomanická scéna současné vězeňské populace. Moravskoslezský referátový výběr, 15, 1983, 2, str. 75 – 80

Do redakcie prišlo dňa: 12. 1. 1989
Adresa autora: MUDr. J. Rejlek, Opolského 144, 509 01 Nová Paka